

Тываның просозвилелдери

№ 4 (23). Апрель. 1992 чыл.

ХУУСААЗЫН ТААРЫШТЫРЫП ТУРГАШ...

Бо чылын бүгү хевирлерин уруглар лагерлеринге 16500 уругун кадыкшылын быжылгап дыштандырып профвилелдерин алдырар аай-биле рескомлары планлап турар. Ол таалай-биле айтырыгы апрель 13-те болуп эркен профвилелдерин республика чөвүделенин президумунун хуралында чыгарылган.

Өртектерин улгатканын уруглар лагерлерин чыын дыштандырып лагерлеринче баарынын пүткөвүлөрүнүн өртөзү каш датап улгаткан болуп турар. Ычанга көрө эл бүгү чарыгдаларын дугаарына негизде ахма-төгерик негеттинер болгай. Хунда ол лагерлерге турар бир уругун чүге кемини безин өртүмөдө-биле 50 рубльден ажып турарлар. Ычангаш хоорай дыштандыра турар лагерлерге дыштандырып пүткөвүлөрүнүн өртөзү 1616 рубль болуп, а чүгүле хундуку ажылдар лагерлерге пүткөвүлөрүнүн өртөзү 382 рубль болуп турар. Ычангаш-даа бо бүгү айтырыгларын өөренип көргөш, шупту лагерлерге пүткөвүлөрүнүн доктаатылган өртөзүн чүгүле 10 хуузу аза-иелер төлөөр кылдыр доктааткан.

Ажы-төлүстү чыгы эдеки дыштандып, кадыкшылын быжылгап алдырыңе кол кичнэгейин улгадырып, анаа хамарышкан бүгү-ле чүүлдерин аза-иелер кылдыр жууруп болгай бис. Агаар-бойдузу арыг, эки черлерге уруглар дыштандып, кадыкшылын быжылгап, анаа чээ эш-өөрлерин тым, олар-биле наймаладым, экскурсиялап, похоттап, өске-даа солун чүүлдерин бижи алдырар.

Оон ангамда лагерлерге дыштандырып пүткөвүлөрүнүн өртөзү кижин төлөп шыдаас хире чылгы-ла уугу эвес болгай.

Бо айтырыг таалай-биле анализти база кылган бис. 6 харзан 16 хар чедир назмыг уругларга ай сайында-ла 103 рубль-дик дууламчы акшанын берип турар-дыр. 6 харзан 13 харга чедир уругларга квартал сайында-ла 120 рубльди, 13 хардан 18 харга чедир уруглар 103 рубльди ал турарлар болгай. Бо бүгү ашпаар чүге уругларга, оларнын аш-чеминге, мин-хеминге, дыштандырып көрдүнген акшалардыр азырын аза-иелер эки билдер.

Моон мурунда чылдарда лагерлерге уругларнын дыштандырып 21 хонук турган. Ыныг хөй хонуктар уругларга таарымча чок болганын практика бидиткан, чүге дээрге уруглар чанымсаар, аза-иезин, думаларын сакты бээр, ыччаныш олар лагерлерден хуусаа четпээне-ле дезин чоруй баар таварымгалар эркен чылдарда бо-ла тургулаанын аза-иелер билдер. Ычангаш аза-иелер-биле сүмележип, оларнын санадын өөренип көргөш, уругларын хоорай дыштандырып лагерлеринге 17 хонук дыштандырып чугула дээрзин профвилелдерин республика чөвүделенин президум хуралында доктааткан.

Чыгы магадыл хүннер. Уругларын оларны четтикпейн манап турарар болгай. Бар агарларын ажылгап турган, аза-ие бурзу уругларын лагерлерге дыштандырып алдыр чугула. Чынын мага ханамыр дыштандып, аза-иезинге дууламчы чылгаан уруглар школага долу күш-биле өөренер дээрзин бидиткан.

Мария ОЮН.
Профвилелдерин республика чөвүделенин инструктору.

ЧОННУЧ ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА СЕЗОНУ УДАВАС ЭГЕЛЭЭР. БО МАТЕРИАЛДАРНЫ АНАА ТУРАСКААТКАН.

МАЙ БИРИНЧ ХУНУНДЕ

Частын болгаш күш-ажылды байырлаам — Май 1-ле бо чылын база-ла солун чүүлдер болуп. Оларын манаа дымкадыр бодалан бис:

— хоорайнын ажылчы чоунук массалам дыштандыгым 10 шакта эгелээр.

— тмаа хурешке маргалаалар 12 шакта «Хуреш» стадионга болуп. Анаа ууг мөгелерден 32, а анык мөгелерден 16 кижин хурешип, күжүн шенектер.

— Ук мөгелерини шанналы (дөртүк чери ээлээринге) чедир шааннаар) 200-500 рубль. А анык мөгелерини — 100-300 рубль чедир.

— шууга, шой көдүреринин спортунга, самбо хурешке, хостуг хурешке, бокска, спортчуларнын көргүзүп күссөдери база болуп.

— чинк атлетикага эстафета (4x100 метр) база анаа болуп.

Хоорайнын болгаш районнарнын шырак дээр спортчуларын Май 1-нин байырдалыгга кээр киржилер.

Байрлал хүннеринде партия ажылдыктын болуп болгай. Ычангаш бо хүннерде болуп спортчу маргалааларга, оюн-тоглааларга кээр киржилерини сиздерни чалап тур бис.

ЧЕТТИКПЕЙН МАНАП ТУРАР

Чей — чоунук дыштандыганын уези. Ону чогуу чыгып ажылгап, кадыкшылын быжылгап алдырп күзеп чорууда дымка хөй болгай. Республиканын дыштандыра черлери чоуну хуузап алдырып белекче ажылдарын ам колуунда-ла адалаалар берген деп чугаалап болуп. Анаа профвилелдерин киржилегеи каныгыл, чоуну дыштандыганын экинчер таалай-биле чүү кылдынганы? Бо дугайында чугаалап бээрин профвилелдерин республика чөвүделенин чанында социал камгалап фондунун директору Март-оол Маадырбаевич МОНГУШТАН журналист Маадыр-оол КАЛЧАН дилеп, оон интервью алган.

— Өртектерин улгатканы-биле чергелештир чоуну дыштандып, кадыкшылын быжылгаларынын айтырыгында база бергелер тургустунган-дыр. Нити байдалаа допчулап чугаалап беринер.

— Шынал-ла кылды. Бүгү-ле чүүлдерге өртектерин улгадканы-биле чергелештир чоуну дыштандып, кадыкшылын быжылгап алдырып айтырыгында тургустунуп турар койгус берге байдалдар бисти дүвүрүдип, хөдөлдип турарын номчулурларга чугаалаас эрга чок. Коздоштар, совхозтар ажылчылар-даа, чолалчылар, малчылар-даа, саанчылар-даа моон мурунда чылдарда чурттуу кайы-даа дыштандыра черлеринге барып, дыштандып ап чорааныр. Ам муруну чурттуу курорттары хамаанчок, Сибирини дыштандыра черлеринге баары безин бергелээп, чүге дие ол черлерге баарынын чүгүле чыгыс пүткөвүлөрүнүн өртөзү 6-12 муу рубль чедип турар. А устуде алаанымыс ажилдакчыларын айда ап турар шалыны эи эвээр шалыныгыларнын аразында дээрзин билбес кижин ховар-ла боор.

— Ажы-чемге, самолёт хөдөйленинг, пүткөвүлге өртектерин эркен чылдынып денин көрүнер. Бо өртектерин чингедир, дыштандыкчыларга таарымчалыг боудурып-биле каныг ажылдар-кылдынган ирги?

— Ажы-чемге, самолетка болгаш өске-даа транспортка чоруурун база пүткөвүлөрүнүн өртектерин эркен чылдыгына дениээрге, ортума-биле 10 катал өскөн. Республиканын профвилелдер чөвүдел болгаш социал камгалап фондуну, оон профвилелдер алдырларинда салбырларын барык-ла март-айдан эгелеп бо айтырыгында чугаалажып келдины. А аш-хөргөнгө черлери чедишпее-биле боттарынын таланымын улуг-ла чингелээр тыпалдыны. Ычангаш-даа «Чедер» биле «Уш-Белдир» курорттарга чоуну дыштандыра хуусаанын таарымчалыг организастап турган, мурунда турган 24 хонукту 18 хунге доктаатыны. Оон түнелинде ол курорттарга пүткөвүлөрүнүн өртөзү 30 хуу чингээп. А «Уш-Белдир» курортте самолёт өртөзүн чингедир дугайында айтырыгын чыгач чери-биле сүмележип турар бис.

— Чоуну дыштандыганын организастаар таалай-биле бо чылын каныг өскөргөштинер болган ирги, Март-оол Маадырбаевич?

— Ол таалай-биле өшагай өскөргөштинер бо чылын көрдүмүз. Харын-даа өске черлерден салдып алдыр пүткөвүлөрүнүн саны эвээрээр. Черле ичнээп өргө организастадылардан эгелээр, курорттар, санаторий-профилаторийлерге, оларнын удуруттуу-баштар черлеринге улуг эрген беринер рынок хамаарылыгынын принциптерин дүгүжр жууруптур. Моон мурунда чылдарда турганы мыкшып, үстүндө үе шийтирээр чорукту боудурбас бис. Ычангаш профвилелдерини эгөргө организастадылар улуг эрген ап турар. Оон ичнээп бо чылдан эгелеп социал-камгалап фондунунун хөргөнгөштин 74 хууузап эвээр элери профкомнарнын эргөнгөштин агаран болуп олар боунун хөргөнгөштин аайы-биле дыштандыра пүткөвүлөрүнүн кайы-даа курорттардан салдып ап болуп.

— «Серебрянка» профилаторийин профвилелдер салды алдыр деп дүгүжүр турар. Оон түнели каныг болган ирги?

— Шынал-ла, «Серебрянка» профилаторийин «Чедер» курорттун салбырын кылдыр салды алдыр деп чугаа турган чүге, а херек кылдына оун салды алдыр дээр келдирыскен. «Каз-Хем» хөмүр-лаш развези оун акыгга эвес, а үгүс чуртаар 4 бажыгга, столовага орнаа бис дийи болган. Оларнын негизинде хандалыра биске берге болган. Ол мыкшып оун алаанын салды алдыр акш-хөргөнгө база чок турган.

— Эи шүгүлени эвээр дыштандыра черлери аржааннар болуп чыгып-дыр аа?

— Бо чылын каажыгындыра-лаа артык хөй чок, ичнээп көдээ ажылдакчыларын колдукта-ла аржааннарды дыштандыра апаар болуп. Ычангаш түв-төв районнарнын удурутчулары, бидүрүтүлгелер, организастаап дыштандыра күзүннерге шийдар ша-биле дууламчалар боор деп идеген турар бис.

«УШ-БЕЛДИР» ЧАЛАП ТУР

Тыванын эн-не чараш бойдуз-чурумалыг, аржаан-суугарыг тайга-сыныгарын аразында чаттыган курорт «Уш-Белдир» дугайын дынаваан, анаа дыштандыра кижин ховар-ла боор, Бо магадыл курортка келгеш, оон чүгүле арыг агарыгга-ла сегип, кадыкшылын экинчер, сагыш-сеткилим сергей берди деп чугаалап оларуларга-даа ужуражып чугаалашкан мана.

Ажы-биле чугаалаарга, бо магадыл чараш курорт анаа дыштандып келген кижин бурзулуге тааржык. Мындагы магадыл эмиршикнин, богу бүткөп кыг сутуг (аржаан сутуг) черге сегивини кая сегип боор деп улустун чугаалажып турарында ужур-ла бар болуп ийин.

Үенин бергезини дугайын ам-катаптан чугаалап турганша кичаар боор — шупту чон-биле турар чүвенин. Бүгү бараштарга, ачы-дууа чедир-дөңгөш, ичнээп бис. Ажы-биле чугаалаарга, бо магадыл чараш курорт анаа дыштандып келген кижин бурзулуге тааржык. Мындагы магадыл эмиршикнин, богу бүткөп кыг сутуг (аржаан сутуг) черге сегивини кая сегип боор деп улустун чугаалажып турарында ужур-ла бар болуп ийин.

КОЛ ЧҮҮЛ — КАДЫКШЫЛ

Чоуну чыгы дыштандыганын уези — чыгы магадыл таагай, чыгы хүнер ам улаас кедер. Ычангаш кижин бурзу чыгы улаас кадыкшылын быжылгап алдырып дугайында амдамгаштан-на бодал эгелер берген.

Биске хүнүн чыгы телефоннар, пүткөвүлөрүнүн өртектеринин таалай-биле хөй-ле айтырыгын салып, пүткөвүлөрүнүн улгатаанынга таарымчалык икередалер безин бар болуптур-дыр. Кижин чамачыл болуп оларура-га, бис ол өртектерин доктаатдып, кара турганда өстүрүп-даа турар мыкшып болуп турарлар бар хире. Өртектерин өскөргөш-биле чергелештир курорттарга, ажылдап турар ажылдакчыларын аш-шалыгн база өскөн болгай. Бо-ла бүгү чарыгдаларында үнелдирген, тускай комиссия ол өртектерин саап улугу-лер чүге болгай. Тывалар өске дөвөкөөрлерин курорттарыныче баарынын пүткөвүлөрүнүн өртөзү бистиринде марка хөй болуп турарын манаа сагындарып каады.

Эртен чылын «Чедер» курортта дыштандыганын 5 сезонун ажыган болган анаа дыштандыганын хуусааы 24 хонук турган. Бир пүткөвүлөрүнүн өртөзү 272 рубль турган болгай. Курорттарга эмиршикнин хуусаанын өөренип көргөш, анаа дыштандырып хуусаанын бо чылын 18 хонук кылдып, Эртен чылын 1, 2 сезондарда харын-даа 144 рубль өртектерге, пүткөвүлөрүнүн чыгы чоуну дыштандырып турган бис.

Бо чылын пүткөвүлөрүнүн нити өртөзү 4590 рубль болуп. Ол түнүн 15 хуузу дыштандыра кижин төлөп шыдаас хире чылгы-ла уугу эвес болгай.

Ажынын үнеленип кудулаачаа безин алгаш өөр болза, бо түп манаа-ла уугу эвээр болуп ачык асы. Ону чедир билдирээр бис.

Эртен чылын «Чедер» курортта дыштандыганын 5 сезонун ажыган болган анаа дыштандыганын хуусааы 24 хонук турган. Бир пүткөвүлөрүнүн өртөзү 272 рубль турган болгай. Курорттарга эмиршикнин хуусаанын өөренип көргөш, анаа дыштандырып хуусаанын бо чылын 18 хонук кылдып, Эртен чылын 1, 2 сезондарда харын-даа 144 рубль өртектерге, пүткөвүлөрүнүн чыгы чоуну дыштандырып турган бис.

өртөзү — 5925 рубль. Ычангаш-даа ол түнүн чүгүле 15 хуузу дыштандыра кижин төлөп шыдаас хире чылгы-ла уугу эвес болгай. Бо чылын пүткөвүлөрүнүн өртөзү 1 болган 2 сезондарда 120 рубль, а оон соонда — 380 рубль болган. Ычангаш дыштандырып хуусааы 24 хонук турар, курорт 4 сезонда ажылдап болгай. Ычангаш 960 кижин кезик дыштандып, эмиршик, кадыкшылын быжылгады. Бо чылын курорттуу 5 сезон дугайында ажылдар болгаш анаа 1480 кижин дыштандыра кылдыр планлап турар бис. Курорттуу эркен чылдарда мыкшып оун 1-ле ажылдап эгелээр-дыр. Ам ичнээп дыштандырып хуузап эвээр болуп, а чүгүле хундуку ажылдар чоруй турар, улаас сегиле доостуу. Бо чылын бир пүткөвүлөрүнүн өртөзү — 5925 рубль. Ычангаш-даа ол түнүн чүгүле 15 хуузу дыштандыра кижин төлөп шыдаас хире чылгы-ла уугу эвес болгай.

наар материалдар үстүп-даа турду, ол чылгаандаа аш-чемден-даа бергендеп турду-вус. Ам оун боудурбазынын хөмөгүн алып апаар бис. Чогуу дыштандыра кижин чугаалажып, оларнын сагалдарын дынаваан, курортта дыштандыра аажок таарымчалыг болуп чорду. Ол дугайын сагалдар дестеринде дымка хөй өөрүп четтириштинин сестери херечилеп турар.

Ажылчылар дугайында. Бо курорт кайы-ла сезонда ажылдап, кыкшы үеде ажылдап болганда, ажылчылар айтырып белек эвес шийтирлеттин турар. Коздошунда-ла пүткөвүлөрүнүн чыгы апаар бис. Ажылдакчылар, дыштандыра турарлар. А биске бүгү сезонда ажылдар кижилер шупту эркен болуп турар, чингештир нимгалары күзөлдөнгөш-биле ажылче чалап турар бис.

Бистин курорттуука чоралап, анаа дыштандыра кижин бурзу ол бойдуз-чурумалыг дугайын, оун камгалаарымчыл дугайын бо-ла чугаалай бээр таалайга эвес. Чүгү дөңгөш ирак тайга-сын ортузунда ая-менинг, балык-байланыг бо черге чүгүле апаар азы балыктар деп сорулгалыг кээр турар кижилер эвээр бис. Олар келгеш, пүткөвүлөрүнүн курорттун эмиршиктерин дужаакаш, кийде-берилээр. Анаа азы балыктып чоруй баарлары ол-ла болгай. Ычангаш кижилерге пүткөвүлөрүнүн белекче, оон кадыкшыл байдалын барымдалаас, чүгүле картчаларын шаала-биле долдурган берип каар эмнеге ажылдакчыларын хөмөгүн алып чугула деп болуп турар бис. А чогуу аарын эмнедип, дыштандыра алдыр дээр кижилерге ол пүткөвүлөрүнүн чедишпее боор турарын бидиткан-ле болгай.

Дыштандыкчылар ванналар, өске-даа эмиршиктерин хуузап ап турар-даа, кыда эвээр аржаанга («Черик аржаан» дичилер) бо-ла кирерлер. Ычангаш ол аржааннын турар черин дыштандыкчыларга таарымчалыг кылдыр кылдыр ажылдап кыла планлап турар бис. Ол мыкшып курорттун чурнар-башып (хеп чур чер) чаргы турар ажылдакчы бо чылын эгелээр деп турар бис. Өске-даа кылдынар ажылдар бар. Бир элпек чүге чүл дээрге, курорттун турар чери — Каз-Хем районуну алымыр-

арымдан сегип, хууга дадытып, эки дыштандыгы бурун эртерлер.

Бистин чанымыста агроулетур ажылдакчыларын дыштандыра корпустары бар. Анаа кезинде 1200 ажып ишчилери будуи сезон дугузунда дыштандыраар. А бистинге база-ла малчылар, калдарлар, сангалык дыштандыра килерлер. 700-800 ажып ишчилери бис дыштандыра турар бис.

Чылдынына бистин баазавыска хөй салыг дыштандыкчылар келер. Бо берге рынок үезинде ичнээп-бээр курорттарга дыштандыра чоунуурун алгасы шуут бергелээп-дыр. Ычангаш бистин дыштандыра баазавыска дыштандыкчыларын кол келдикээр чери апаар боор деп санап турар бис. Ам кичаар боор, үенин бергезин билди турар бис, дыштандыкчыларын шийдар-ла шааамыс-биле хуузап ап, оларга дуузын чедиреринге белек бис.

Честесторивис база эвээр эвээр дээрин дыштандыкчылар көрүр-лаа, билдир-лаа турар. Ычангаш бистинге чедир, оон чороруу дымка берге болуп турар. Бистинге профилаторийлердин организасталарга ол белек: олар боттары транспортту болгай. Дыштандыра-биле районнардан келгеннерге дыкка берге. Кызылгы машина манап кайы-лаа хонугуларлар-дыр. А бисте бир харык чок, эрги, 18 чыла ажылдаан, урелик, үндүр бижиттиген машинамыс ам шуут бергелээп — чүгүле үндүр октавы артык. Ычангаш машина бээр дугайында эмиршикни профрессорудел-лаа, чыгак чеди-даа шийтирел, улуг дуузын чедирер боор деп идеген турар бис.

Юрий ГРЕСЕРОВ.
Алдырар аразынын «Дус-Хөл» дыштандыра баазавыска дыштандыра келгенер.

Бистин бо хөдүвүстүн эмиршикнин дугайын билбес кижин чок деп чугаалап болуп. Бистин чуртуустан ичнээп шыварлыг малгыштыг чүгүле Кырма чаныг хөй бар. Манаа дыштандыра келгенер.

2000 КИЖИ ДЫШТАНЫР

Эртен чылын бистин алдырар аразынын «Дус-Хөл» дыштандыра баазавыска барып дыштандырып пүткөвүлөрүнүн өртөзү 194 рубль турар. Ам бир пүткөвүлөрүнүн өртөзү 2200-2400 рубль аларган-дыр. Эртен чыгы пүткөвүлөрүнүн өртөзүн чингедир 24 муу ажы акшаны артыр чарыггаан болгай бис.

«Дус-Хөл» дыштандыра баазавыска пансионаттарды организастаар эвээр эвес. Ол организасталарын профвилелдер комитеттери бис-биле керээ чарып, пүткөвүлөрүнүн санын алдырар. Чогуу дыштандыра кижин каш акшаны болу төлөөр профвилел комитеттеринден хамааржып, чүгү дээрге дыштандыра күзүн ажылдакчыларын байдалдарын көрүп турган профком биле администрация ол айтырыгын шийтирээр болгай.

Эртен чылын дыштандыкчылар 6 сезонда дыштандыган болза, бо чылын ол хөвээр 6 болуп, 12 хонук дыштандып болган 2000 ажып келер. Бо чылын пүткөвүлөрүнүн өртөзү 2200-2400 рубль болган. Эртен чыгы пүткөвүлөрүнүн өртөзүн чингедир 24 муу ажы акшаны артыр чарыггаан болгай бис.

«Дус-Хөл» дыштандыра баазавыска пансионаттарды организастаар эвээр эвес. Ол организасталарын профвилелдер комитеттери бис-биле керээ чарып, пүткөвүлөрүнүн санын алдырар. Чогуу дыштандыра кижин каш акшаны болу төлөөр профвилел комитеттеринден хамааржып, чүгү дээрге дыштандыра күзүн ажылдакчыларын байдалдарын көрүп турган профком биле администрация ол айтырыгын шийтирээр болгай.

Эртен чылын дыштандыкчылар 6 сезонда дыштандыган болза, бо чылын ол хөвээр 6 болуп, 12 хонук дыштандып болган 2000 ажып келер. Бо чылын пүткөвүлөрүнүн өртөзү 2200-2400 рубль болган. Эртен чыгы пүткөвүлөрүнүн өртөзүн чингедир 24 муу ажы акшаны артыр чарыггаан болгай бис.

Адырлар аразынын бо дыштандыра баазавыска дыштандыкчыларын хуузап алдырып белекчеп турар бис. Ында сегиле колдукта-ла адалаа турар, аш-чем курдаларын тургузуп алган

ТАЙЫЛБЫРЛАРНЫ НОМЧУП АЛЫҢАР

Иелер уругларын бир хар 6 айга чедир азырап оларурын дээр пөсобени профвилел комитеттерин доктаатып бугаар албан организация болгаш бидүрүлгелер черлери төлөп берип турган, а 1991 чылдын январь 1-ден эгелеп ол пөсобени Пенсия фондуу төлөп бээр Россия Федерациянын Дээди Совети доктааткан турган.

Бо хүнерде Пенсия фондуунун хөргөнгөштин чедишпее, биле 1992 чылдын февраль, март айларында үстүнде адал турар пөсобени иелер албайн турар илден. Ычангаш бо берге байлаа кооперативтерге, хуужуткан албан черлеринге, бидүрүлгелеринге болгаш совхозтар ажылчыларында тааржык турар.

Оон-биле чергелештир Россия Федерациянын Дээди Советини февраль 6-ла дугузунга 2297-1 дугаарлыг доктаатып бугаар албан организация болгаш бидүрүлгелер черлери төлөп берип турган, а 1991 чылдын январь 1-ден эгелеп ол пөсобени Пенсия фондуу төлөп бээр Россия Федерациянын Дээди Совети доктааткан турган.

Бо хүнерде Пенсия фондуунун хөргөнгөштин чедишпее, биле 1992 чылдын февраль, март айларында үстүнде адал турар пөсобени иелер албайн турар илден. Ычангаш бо берге байлаа кооперативтерге, хуужуткан албан черлеринге, бидүрүлгелеринге болгаш совхозтар ажылчыларында тааржык турар.

Оон-биле чергелештир Россия Федерациянын Дээди Советини февраль 6-ла дугузунга 2297-1 дугаарлыг доктаатып бугаар албан организация болгаш бидүрүлгелер черлери төлөп берип турган, а 1991 чылдын январь 1-ден эгелеп ол пөсобени Пенсия фондуу төлөп бээр Россия Федерациянын Дээди Совети доктааткан турган.

ЧЫЛДА ӨРТЭЭ 300 РУБЛЬ АПААР

Мындагы мезээ дыйнааш, бистин корреспондентинис ук солунун редакторунун оралакчысы Артур Хертекине ужуражып, айтырманы малайлаан.

Иис, «Тыванын аныктарынын» чылда өртээ, шынапса, 300 рубль апсаар. Чүге мындагы дээрини кыскасы биле таймлырларын оралдыжып көрейин.

Моон мурунда силерини солунукарга «ТА»-нын салым-чолуна колбашкан инперарыо берип тургаш, келээнде берип, солунар өртээ дөмей-ле өскөр, а мында таварылгада «Тыванын аныктарынын» чылда чагыдыга өртээ 245-268 рубль чедэ бээр боор деп чутаалап, ону сайнар-фактир-биле шыныткан турган мен. Бөгүн ол амдырал кырыда боттаны берди. Бурган-на ершөөн, бис мында чүдүдү күзөөн-даа, оштак-пааг-даа бис, байдалдын кылдык-кылдык келген ол хире. Маана солунун бачына-даа бурдуз чок минчэ, чүге дээ чүпүр-даа мурунда поэтика, типография, «События» дээ чикектиг монополючү организациялар боттарынын ачма-дуза чедирлештирин, өскөр-чүшкөн калчаар-даа аажок өскүрүп болгай. Мындагы байдалга «Тыванын аныктары» база бодунун продукциязын өртөөн үсүн ирегелдизинге дүшүрү тавыштыра ужурак таварышкан.

Өрткөн чылдын төңүзүнде бистин солунун чылда чагыдылга өртөөн сайап үнүдүр тура. 1992 чылда хамык-ла үнүдүрүн өрткөткөн калчаалык өскөр дээрини билбей турган бис. Билин-даа түрээ, «стан-даа кайыш 10-20 катар өскөр» деп болал-биле солунун чылда өртөөн 15 рубль 60 көпөскө доктааткан турган бис. Өрткөткөн-даа өскөн — чагыдык-дан кирген көкүшүл чүгел поэтика ачы-дуза чедирлештирин чарыгалдыга үзө-тура берген. А арткап чарыгалдарын канчаарга? Сазан өртөөн чүпүр-биле төлөөрү? Ажылакчыларын шалымын чүпүр алырар? Редакциянын ээлеп турар өрөөлдерини аралаш дээш ашканы калымын үндүрүп алырар? Шыныктыг чегерлиг айтырылган бистин мурунуска туруп келгиле турду. Байдал шыныктыг берге турда-даа, номчуучуларын кызыл-кыяр дээр болал (а номчуучулар биске февраль айдын тура өрөөл болду ийин) биске чок турган, хабар-даа кымдында ол-бо

организациялар-биле дугур-жулга-керээ чарып ап тургаш, тып алганмыс акша-биле солунун чырыкче үндүрүр турду. Бичалза-даа үсүн байламы бистен күштүг-дур, оон ачыга хуй бурлаа өй-хемчээл чок ашты-төгерик үндүрүп берип турар организациалар кайып турар деп аян, буну чок чорук, эгидилге чок дөстимче дуулаачы-даа болза өскөрү, кызыгарлыг болза, азыгыра чутаа акша-төгерик дугаында чоруп турда.

— Силерин катан чагыдыга кампаниян эгелээп деп турар, оон утказын таймлырлар берип көрүөрүм?

— Устүгле чутаалаан болгай мен: монополючү органи-

тузунда июль 1-ден чыл төп-чүзүңгө чедир солунун чагытырып алыксаан кижилер ол дээр 150 рубльди төлээр апсаар. 150 рубль дээрге чылдын арткап алам абынын төлөөрү-дир. Моон бөдүрү арифметиктиг санаашкынарны кылдытарга, «ТА»-нын айлар аайы-биле өртээ билдине бээр, бир айла — 25 рубль, 3 айла — 75, чартык чылда — 150, бодуну чылда — 300 рубль. Моон мурунда шынык чагыдылган үндүрүп чарык-шынык бисте чок. Айткан хуусаанын дүргүзүндө жеке кижиге солунун чагытырып алган-дыр, июль 1-ден эгелээп, ол ийне тиражтыг чырыкче үнер.

— А бир эвес чагыдып алычы кижиге силерини солунуарын март азы апрель айда чагыдып алган болза, база-ла 150 рубльди немей төлээр апсаар шыккамы?

— Ша-ла мындай. Кандыг-

чок мынаш, чүге дээр хайың ортузунда оон кайы хире агалдардын бис бичил бис.

— Бичалза-даа чылда — 300, чартык чылда — 150 рубль дээрге дөмей-ле хой шыккамы.

— Амгы үедэ 150 рубль дээрге алышы биле алдыга, апсаар бе шынык? Анык ортузү чүпү салып ап болурул не? Бир шык солда бе азы чартык кыл ак саржаг бе? Чөм-ден шынык, кижинин сагыш-сеткил «еми» база тургу дер. Чөмни чыгыс хун чоогалтын, а эки, өөрелдиг, мерген өскөр бүтү бозымында артып-ла каар болзын.

«ТА» бодунун тургустунуп келгес үсүңин дүргүзүндө чагыс-даа катан, чыгыс-даа чыл оругалыг ажылап көрбөз, дава-ла карылгалыг болду, бюджет дефицитин, номчуучуларын чедир бер-бизин ашты-төгерик бодунун дүргүзүңгүн кармандалан төлөп, бүрүн доктаалыг күчүрүп келген. Бөгүнү бистин шык мындагы оралакчылык-ныме дээрге-де мындай байдалдан уштуу, оода-ча-даарда карылгалар биле оругаларын түнерип дешишти-рер дээр болал-дыр. Бир эвес бистин бо соругамыс боттаны берзе, уугу чедириники болуру ийик.

А тираж чилеринде корт-пас бис. Бо катан чагыдылганмын түнели кандыг аныктыг болурун билбес бис. Бир муу, ийя муу, үш муу-даа, номчуучулар артын калдыры-выс магачок. Билди-даа билзе бис дөмей-ле үнүп, берге үелер бодуну шык солунунга шынык болуп артып калган кижилерге бараан болуру бис. «Эвеле — элдерип, бакта — кажыр» деп принцип-биле чурттан чорур кижилер бар болза, бисти дууретпезин дидеңивис, мындагы-биле мыт-лааш чок байырлагып алыр бис. Олар-даа биске, бис-даа олларга хомудал чок артып каалы.

— Рынокту хойлуларын мындай чүвени канчалтырар ам? Чурттаарып күзөңвизе, бир чегре аштырар, бир чегре берип амдырлар апсаар сен. Оон өске арта чок.

— Шанада харын мындай чүге ийин: солунун тиражы кан-дыр, оон чон ортузунда ат-алдары база мындай деп санаар. Бис мындай стереотип-тен уштуган бис. Кол-ла чүре — амгы үедэ солунун кан-чал-чооп тургаш дирин арты-тырып алырмын айтырмын, ону дүжүрбени чедип алыр аптарган. Мындай байдалда ат-аллар болдан ажык бэр бэр? «Тыванын аныктары» мындай рекламага херек-даа

— Дараазында чылче кандыг аныктыг көрүп турар силер? — Байдал хүн санап, шак бурзуузда өскердин турар чүре шыккамы. Бичангыш келер чылдын чылдыг-мындайг апсаар деп хоозун эсэ эдил шыдаас мен, аны чедир чурттаанай чурттаар херек. «Чурттааныш» биле бээр бис — дээр болгай, амдырал көргүзүп-тер ийзаан.

Шүлүкчүнү 50 чылы

ТЕС-ХЕМНИН БЫРААЖЫЗЫ

Тес-Хем чурттуг шүлүкчү Бөлет Чимит 50 чыл бурунгаар О. Шынага май 1-де төртүтүнген. Самагалдай ортумак школанын доокан соонда, 1961 чылдан эгелеп ыдыктыг шериг албын

хүдээлгезип өрттирген. Күш-ажылы бозымын Берт-Дар көдээ Советини күсүмунун секретары болуп эгелээ. Ол Берт-Дар, О. Шынаа, Самагалдай көдээ Советтерини күсүмөнарнын секретарына, даргазынга ажылап чорав. Амгы үедэ Тес-Хем район Советини өрткө удур иштиле-лини даргам.

Ол көдээ корреспондент болурунда аныкта, шүлүкчү. Оон бижөөн чагаалары, шүлүктөрү, чечен чугаалары республика солундарына, «Удуг-Хем» альманахка удаа-дараа парлаттылп келген. «Өлөт Чимит — Чаглак терезе», «Калак-Хамар» деп шүлүктөр чылдыгыларын автору Тес-Хемде «Ужарлы» чечен чогоал каттыкшыктын үндүрүзү. Оон өскөртинге оон ажыктыг чогоал чогоалыг. Ол «Калак» деп ат-биле чечен чугаалар номун бесте-кзын. Көдээ шүлүкчүнү 50 харлазын-биле анык кыдык шынык, хүн дег азы-кежини, бүтү таламын чогоалык чедир-кичинеңи чогоалчугулар күзеп турар.

Шын-92

«Шын» солунун шанылы дээр Тиелеленин 47 чыл оюнга тураскааткан хүреш маргылдаазы Май 9-та «Хүреш» стадионга болуру. Анык районарнын болгаш Кызыл хоорайнын эң шыырак 64 мөгелери киржир. Шанналдары: шүүлген мөгеге — 2000 рубль, диплом, вымпел болгаш кубок; жүжүрлөшкөн мөгеге — 1500 рубль, диплом болгаш вымпел; ушкү-дөрткү черлерин ээлээрнерге тустузунда 1000 рубльдин акша шанналдары, дипломнар, вымпелдер. Хүреш дүштекинин 12 шакта эгелээр. Билеттерин баш удур садып ап болуру. «Шын» солунун чанчыл болган хүреш маргылдаазынын деткичизи (спонсор) болурун «АЗИЯ БИРЖАЗЫНЫН» ТЫВАДА ТӨВУ эки тура-биле илереткен.

«Азия биржазы»-биле кады ажылдаары кандыг-даа талазындан алырга, ажыктыг болгаш идегалыг. «Азия биржазы» бодунун салдарында бүгү Сибирини, Браккы Чөөн чүктү хаара тутпушаан, Россиянын Калининградан болгаш Санкт-Петербургтан, Магаданга болгаш Сахалинге чедир бүгү девискээринде харылааларлыг. «Азия биржазынын» бүгү акционер иштелдериниң акцияларын Тыва биржа төвүнден бодунарга ажыктыг кылдыр садып ап болуру силер.

КЫЗЫЛГА МАЙ 1, 2-ДЕ

«Енисей» Култура бажымынга 12.00 бичи урулдарын «Төө алычы» деп клаву, 13.00 видеосолунун мультфильмдери, анык уран-чечен кинофильмдер болуру. Бичи урулдарын хоелдер оюннар программасы, 19.00 байырдал дискотекасы.

«КОЛОС» Култура бажымынга 12.00 мультфильмдер көрүлдес, 14.00 «Золотой ребенок» каттырычы кино, 20.00 хоорай аныктарына дискотека, Хоорай библиотекасында

Май 1-ге тураскааткан номнар делегалыг, бөсөдөлар, ном чулгалар болуру.

Хоорай паргыныга Парктан чыгыс сезонуңуң ажыдышыкы май 1-де болуру, 10.00 шакта бичи урулдар хоорайжыгынын девискээрине урулдар оюннар программасы, 11.30 «Мэңи шык тоолу» деп темалык мурук конуруу база анык болуру. Уран чулдар үнүшкөңүн үрер хөгжүм концерти ола-ла шакта делегалыг аныктыг ийлер, 12.30 Ийиңил болгаш таныктыг хоорай ансамблинин байырдал концерт делегалыг аныктыг девискээрине болуру, 14.00 ийиңиле хүреш талазын чыкмыс суулаш деп дискотека таныктыг аныктыг болуру, 16.00 «Кызыл май» деп радиосолуңу, Билярды, теннис, автоматтыг оюннар эадалары, он бижидер студия ажылдар.

Май 2-де «Енисей» Култура бажымынга 12.00 шакта бичи урулдар оюннар программасы, 13.00 видеосолон, 19.00 байырдал дискотекасы.

«КОЛОС» Култура бажымынга 12.00 шакта бичи урулдар дымтаран хүн клаву, 14.00 «Олуттары көлүрү» — уран-чечен кинофильм, 20.00 аныктар кезээңи.

Хоорай библиотекасынга 12.00 шакта «Чагал чулдер шөлдү деп өг-буле байырдалы Крупкас аттыг библиотеккага болуру.

Хоорай паргыныга 11.00 шакта бичи урулдар хоорайжыгынын девискээрине урулдарын ойнаар чулдер программасы, 14.00 Ногазы театрга концерт.

Эрэн районга «Тарлашкын» деп аът, мөгө болгаш чадаг чарыш маргылдаалары бо чылдын май 9-та эртеңиниң 10 шакта Бай-Хөлөг болурун республиканын спортка хандык-шылдыгыларга дымдалып тур.

Чарыш эгелээр мурунда Бай-Дар оваанын дагымынын бозуламы болуру.

Оон организациалары Бай-Дар көдээ Совети болгаш районун спорт комитеди, Спонсор «Чаа орук» совхоз.

Шанналдары: Шүүлген мөгеге — аът, Бирги черин алган аът ээинеңи — аът, Чадаг чарышка бирги черин алган киржир — ирт, Аът чарышына аъттарын кириштирер, хүрежир болгаш чадаг чарышка кижир күзөлдигер Бай-Дар көдээ Советинге тустузунда 30-30 рубль төлээр.

Бай-Дар көдээ Совети, Районун спорт комитеди.

КИНО

19.00 ВИДЕОЗАЛ: «Ниназа против вилдеоза» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Дан и Сонда» 13.30, «Смертельный танец» (АКШ) 15.00, 17.00, 19.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Черная комета» (АКШ) 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 30-ДЕ «НАИВРАЛ»: «Зона смелости» (АКШ-тын кинозу) 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Эрэнтен ТЕЖИТ.

ИСТЕЛГЕГЕ

ДУЗАЛПАНАРИ

Луганск хоорайнын Ишткин херектер эргелелини кеземче истетелгезин килдизип элээр каш кылган өлүрүшкүннери дээр 1992 чылдан эгелеп ОКСАНА МИХАЙЛОВНА МИРОНОВАНЫ дилеп турар. Ол 1967 чылдын апрель 11-де төртүтүнген. Луганск хоорайнын чурттакчызы, украин. Дилеттирп турар кижиге СТАСИВА деп фамилия-биле чаштынып болуру.

Оон шинчи демдектери: ортумак дурт-сынныг, арганылар, бажыны дугу чолдак, каралдыр, думчуу дорт, Аажы-чанынын байдалы-биле са-мыын-садар чорукка туралыг.

Эштер! Бир эвес О. М. Мионованы көргөн азы ооч турар черин билер болунарза, милициянын чоокку килдизинге дарый дындадырынарны диледивис.

Кеземче истетелгези.

ШЫҢҒЫРАТСА

Сөөлү үедэ кижиге амы-тынныга чектеш, боор херээ кылгаш туттурган хамаат-лар үр-даа болбаанда, хоста-лар үнүп келген, амыр-шөлүң кылашкымын, букар бак кем-чээрэн үндүлгенин уламчылат чоруур-дур. Оларын шилдер-лаа болза чүгел каш чыл бээр, шынык шилтес болу- берген. Бо дугаында солун- карга хой уда бижил келген. Республиканын чурттакчызы бо- ну кижиге «дүрген, мал-маган болгаш еске-даа оор херек кылганарын шынык шилдер- ниң ирегел-ле турар. Ону күс- седир талазы-биле көскү чү- даа кылдымын.

Бир эвес кем-херек үүл- дер чорукка удуу демиселин күштөлдүрбес, шилдер дүрүм- хоойлуну шыңгыратпас чүге болза, бо багай чанчылды чавырдыларын, эвээжерини- ниң берген кырга-даа биддинир. Билдыг бол- ганда чер-чер Советтери, административтиг оргинаар хой-инити организациалары- биле демекши алгаш, кем- херек үүлдеринге удуу ажыды чарытары, эде тур- гары негеттинип турар. Оз- ыыш херек үүлгөткөн кижиге- лерин чы-ле шыныкызы-биле шилдерини хоойлууну тур- гары хүнүнү чугула айтыры бо- лу берген деп болдар мен. Кем-херек үүлгөдизингине баяндырып алган олурари- выска болуру чүге бе? Оларын канчап даа тургаш, доктады- рынын, эвээжериниң бозуу дээршиг хемчегерин алыр үе- келген. Ону кыларыны бугу- аргаларын бисте четчари-биле бар болгай.

Валерий МЕКПЕР-ООН, Кызыл район.

СОГУР ДУШ БООП...

• Болган таварылга •

Бичал ачам суг колхоз хою кадарып турган. Он хар ажа дүжө берген, шынык хой калдыкы абарган мен. Ке- лек аалдар Онга деп черге чалдып, Шала күсээр кат- кымыс бажы берген үе. Ха- дидиң Чоога кылды, даг бели черге хойларын доктап ол- тарт берген. Ол үедэ хой ка- дарын мунар хөлөгөс бичин шарылар. Махтанып канчаар, мези шарымын Сын-Кара дижир. Чедип турда чүгел даванары дызыраар, билди- гаа айт чок. Чарыштырага, анык бараалдар шарылар чок турган. Бак-ла чүвени айт- тыраа хилчөөм көөр турдум. Тутуунулар чедип эвес, чоогага, эрик черге доорала- дур чедип тургаш мунар мен. Чамдыкта мыйыс дөздүңдө телтиңеш, арга чааларда халыктын тургаш, мунока- нында, амыраар турдум.

Бир-ле хүн душ чоокчу- лап орда айттыг, чадаг хой боллар, урулгар Хадидиң- Чоога деп черге чалдылар. Оларын мыйыш-шоорун, шы- нымзын чүге доктаар. Кат- тан чилдер-ле ол боор. Ке- лек болган өөрүм соонче халтым. Бир чоога каттыш- кым, ийи чоога аразында лө- ну күду, мырыңла-ла ниге менче ийи берү маңап ол- дар. Шарым кырында алгы- рын, кусканал-ла олур мен. Туразынын уалтарын чүт дээр силер. Ийи өг аразы хире черге доктап, менч кайгал туруп-туруп, дагжа тавар шошкуп орунтулар. Олагаларын турума, бооста- же ийи-үш-лаа мыраа кие берген. Херек иштин кы- ригейдирил, харын-даа мияя девидеңип эгелээп, дым Шарымы эй тыг- дым шар-кара маңи-биле Онгаже шемеш алдым. Хой- лаа, үш-өөлөрдө-лаа, бөрү- лөр-даа сактыр харык чок. Сугта үстүр халык берген, бачык-ла сугка андалып кыяп дүшкөн, харамызын чактап чыдыр мен. Экинч көргөн, мен девидеңип тур- ган мырларга эм-на оожу- гаан. Ам эзеп тынжым ажаан.

Чүпүл, ийди-хемим сы- ту- дун докташ, салгып-салгып, кеттиңеш, дедир хомоке уг- лавым. Ак хоуу чер болгаш көсүзүрү аажок, оларын демсип-ле черинден улу- тураваан. Үш чүе хире метр черде хомоке демги ийи күү чүлөөр маңагыч орлар. Ша- рымын кымчылаан, алгы- кышкым-биле халдып-ла кар- гым. Мени көрөш-сеңизген- нер-ле ол боор, тура дүш- көш база-ла хойже маңа- жапты. Хойлар-даа хоюл маңагыч эгелээп, мен-даа хойларымга четтим.

Экинч көргөн шыкаш, дем- ги каттап өөрүм база бо- келген. Ийи бөрүсүс демги-ле келген уучке туралыг-туражок шошкуп чоруп бардылар. Хоюм оңча-менди артканыга иштинге өөрүм чоргоарла- дур болзын чок мен. Хоюм хемче дүштөй кириңкеш, билди таварылган хөрөл- өлдү мен. Ачам Кызылде чо- кук кылды кирген. Кыргы- аам бар-даа болза, кижиге боо кайып бээр. Октуг хола- лар дилеп, хамык-ла чүвени үжөп тур мен. Авам суулар союк суг үнүп чылар суг ба- зында суглап чоруп барган. Экинч көргөн, октуг беш хола тып алдым. Үжөн ийи аугаар- лыг дүргени пыске орагаш, кеңжээ хой кадарын үнерде, ая алдым, черге келгеш, ша- рымын ойттан алдым дээр салгыктыг хоюм соонда чор- уптум. Боому октал, адыр- га бетелин алгаш, баямы өр- мен. Хойларым доктаган хөрө- көлө чыдыр мен. Кидары чок, эңп хой дзын дзын чет- кым-ла ийи.

Иа аразында та база, чүгел чыккан бөчөлөр, хоюм дег дзын үш-лаа үстүр маңы- жыр эгелээп. Бир көзөк хой-

Индекс 667000. Кызыл хоорай Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ Тыва Республиканын Дээр Советинин Министрлер Чавалети «Шын» солунун редакция калдыкыны

Көз редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базып (ха- тыссалдыг секретарь) А. С. Дембирер (көз редакторунун оралакчысы) В. М. Сат, К. К. Сат (көз редакторунун оралакчысы), Ш. М. Сыван, Н. С. Эрген

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОНАРАЫ: Көз редактор — 3 43 34; келген кижилер хүлээп

алдыр чер — 3 34 26; көз редакторунун оралакчылары — 3 34 91, — 3 34 17; харыссалдыг секретарь — 3 34 92; оралакчымы — 3 45 93.

КНИДЛИСТЕР күсүз дептагарынын Советтери иштиледе позитивтиг болгаш сонал айтчылар — 3 34 19; — 3 34 98; «Шын» — 3 34 49; 3 36 73; көзөз ажалыгы — 3 41 16; култура болгаш чдус өөрелдизин — 3 39 15.

меделер болгаш спорт — 3 36 82; — 3 34 57; оуу- га — 3 34 39; — 3 34 93; чагаа — 3 39 03; көрөк- торлар — 3 41 23; үнүзүкчүлөр — 2 27 41; солун кел- беин барганга — 2 32 75; бухгалтерия — 3 37 11.

АГАР САНЫ: «Тыва соопка» № 363305.

Тыва Республиканын Ном үндүрер чер позидифия болгаш ном салымын те- өскөртиниң талазы-биле кү- рүңе комитетиниң типогра- фияны Кызыл, Шеткин болгаш Кравченко куудумчу- лу — баасын № 1.

Тираж 29050 экз. Чыгар № 84.